

СЕМ ЦУДАЎ БЕЛАРУСІ

АНАТОЛЬ БУТЭВІЧ

ГЛАВІТЫЯ РОДАМ СВАІМ

АНАТОЛЬ БУТЭВІЧ

ГЛАВУТЫЯ РОДАМ СВАІМ

СЕМ ЦУДАЎ БЕЛАРУСІ VI

УП «Мінская фабрыка каляровага друку»
Мінск 2006

Серыя заснавана ў 1999 годзе

Для малодшага і сярэдняга школьнага ўзросту

Ілюстрацыі Паўла Татарнікава

ДАРАГІ ДРУЖА!

Чарговая кніга з серыі «Сем цудаў Беларусі» прысвечана лёсам толькі некаторых прадстаўнікоў даўніх і знакамітых родаў, што жылі некалі на беларускай зямлі. Яны праславілі яе і праславіліся самі ратнымі подзвігамі, мудрай палкаводчай, дзяржаўнай і палітычнай дзейнасцю ў Вялікім княстве Літоўскім і Каралеўстве Польскім. Многія праявілі сябе мецэнатамі, падтрымлівалі развіццё навукі, культуры і мастацтва, спрыялі пашырэнню адукацыі сярод простага люду. З іхняга асяроддзя выйшлі таленавітыя мастакі, пісьменнікі, кампазітары. Сярод іх былі вядомыя святары, некаторыя самі далучаны да ліку святых. Значны іх уклад у стварэнне славы на ўсю Еўропу помнікаў архітэктуры. Напамінкам пра іхнюю магутнасць і дасведчанасць засталіся крэпасці, замкі, палацы, цэрквы, касцёлы, іншыя выдатныя збудаванні, што дагэтуль захаваліся на нашай зямлі.

А яшчэ ў іхніх дварах і маёнтках былі сабраны багатыя бібліятэкі, дзе захоўваліся не толькі каштоўныя рукапісныя і друкаваныя кнігі, але і шматлікія дакументы па гісторыі, унікальныя архівы.

Шмат сродкаў і намаганняў укладвалі магнаты ў развіццё прамысловасці і сельскай гаспадаркі. Яны ажыццяўлялі шматлікія карысныя праекты, скарыстоўвалі ў сваіх уладаннях новыя формы арганізацыі працы.

Варта, аднак, прызнаць і тое, што няпростымі былі часам іхнія адносіны з падданымі, здаралася, выяўлялі магнаты непатрэбную жорсткасць, занадта захапляліся накапленнем непамерных багаццяў. Аднак у гісторыі яны засталіся найперш сваімі карыснымі справамі.

Да буйных магнацкіх родаў належалі Гаштольды, Радзівілы, Кезгайлы, Осцікавічы, Кішкі, Хадкевічы, Валовічы, Агінскія, Алелькавічы, Іллінічы, Глебавічы, Глінскія, Друцкія, Пацы, Сапегі, Тышкевічы, Храптовічы, Чартарыйскія і іншыя.

На старонках гэтай кнігі вы сустрэнецеся з прадстаўнікамі толькі сямі з іх.

Бутэвіч, А. І.

Б 93 Славуetyя родам сваім : Для мал. і сярэд. шк. узросту /
Анатоль Бутэвіч; Іл. П. Татарнікава. – Мн. : УП «Мінская
фабрыка каляровага друку», 2006. – 32 с. : іл. – (Сем цудаў
Беларусі).

ISBN 985-454-306-4

УДК 087.5:94(476)
ББК 63.3. (4 Бел)

ISBN 985-454-306-4

© Бутэвіч А. І., 2006
© Татарнікаў П. Ю., ілюстрацыі, 2006
© ВТАА «Кавалер Паблішэрс», афармленне, 2006
© УП «Мінская фабрыка каляровага друку», 2006

✦ 1503 ✦ НАСТАССЯ ✦

✦ КНЯЗЬОУНА СЛУЦКАЯ ✦

АЛЕЛЬКАВИЧЫ, КНЯЗІ СЛУЦКІЯ

З гісторыі нам вядома імя нацыянальнай гераіні Францыі Жанны д'Арк. А ці ведаеце вы, што на нашай зямлі таксама была гэткая ж мужная жанчына, якая за свае подзвігі можа лічыцца нацыянальнай гераіняй Беларусі?

Самы пачатак XVI стагоддзя. Няспынным татарскім набегі становяцца ўсё больш жорсткімі. Войскі хана Баты-Гірэя даходзяць да Слуцка, па дарозе рабуюць гарады і вёскі, забіраюць мноства палонных. Татарам удалося захапіць слуцкія прадмесці. Ацалелыя жыхары схаваліся ў замку. Раз'юшаны Баты-Гірэй адступіў, але загадаў зрабаваць і спаліць Капыль, Койданава, Нясвіж, Клецк. Страшныя пажары ў каторы раз ахінулі беларускую зямлю. Праз год татарскі набег паўтарыўся. Шасцітысячнае войска зноў стала аблогай ля Слуцкага замка.

На гэты раз галоўнага арганізатара абароны князя Сямёна Алелькавіча ў горадзе не было. Але памыліліся заваёўнікі ў прадчуванні лёгкай перамогі. Абарону ўзначаліла жонка Сямёна Настасся. Як і Жанна д'Арк, княгіня апранула ваенныя даспехі, загадала асядлаць каня. На чале дружыны выехала за вароты замка. У зацятай бітве не паддаліся слуцкі ворагам. Татары пачалі адступаць. А тут вярнуўся і князь. Каля Давыд-Гарадка дагналі яны татараў, добра правучылі нахабнікаў.

Далёка за межы Слуцка пайшла слава пра ваеннае майстэрства Настассі. Калі не стала мужа, яна працягвала адважна змагацца з захопнікамі. Ніхто ніколі не мог яе перамагчы. Апошняя няўдалая спроба татараў захапіць Слуцк адбылася ў 1521 годзе.

Пра той гераічны і ваяўнічы час званы польскі гісторык Мацей Стрыйкоўскі адгукнуўся такім чынам:

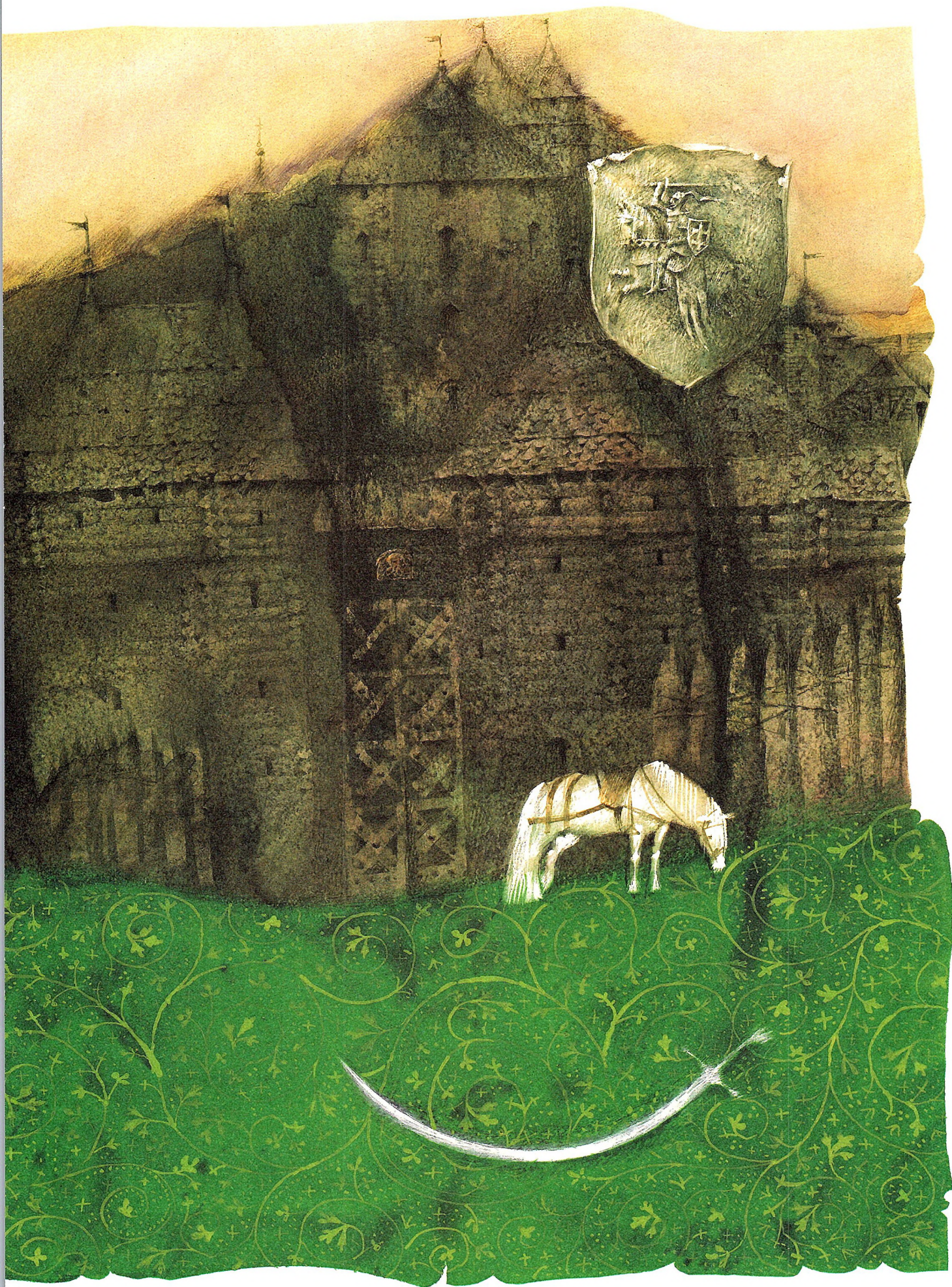
*Настасся, княгіня Слуцкая, сваіх баяр
Паслала перахапіць палахлівых татар.
Шмат іх пад Капылём было забіта
І горлам ля Пятровіч заплаціла мыта.*

Дарэчы, падчас працы над гісторыяй Вялікага княства Літоўскага М. Стрыйкоўскі шмат карыснага матэрыялу знайшоў у Слуцкім летапісе, які вёўся пры княжым двары, і багатай бібліятэцы князеў, у замку якіх працаваў два гады.

Настасся ж аддала дачку Аляксандру за вялікага гетмана літоўскага Канстанціна Астрожскага, парадавалася іхняму шчасцю і адышла з зямнога жыцця, пакінуўшы на еўрапейскіх прасторах такую памяць, што не цымее і дагэтуль.

Вось якая гераіня жыла некалі на слуцкай зямлі. Належала яна да аўтарытэтнага і паважанага праваслаўнага роду Алелькавічаў герба «Пагоня». А яшчэ іх называлі Алелькамі, Слуцкімі. Валодаі Слуцкім княствам, Пінскам, Капылём, іншымі землямі. Прадстаўнікі роду знаходзіліся на высокім кіеўскім пасадзе. Многія пахаваны ў Кіева-Пячэрскай лаўры, якою годна апекаваліся і падтрымлівалі матэрыяльна.

Але галоўным горадам Алелькавічаў больш за два стагоддзі з'яўляўся старадаўні Слуцк, які ўпершыню згадваецца ў «Аповесці мінулых гадоў». Трэцім на беларускіх землях атрымаў ён Магдэбургскае права. Нават калі ўдзельныя княствы былі ўжо ліквідаваны, Слуцкае княства захоўвалася аж да канца XVIII стагоддзя.

Алелькавічы належалі да адной з магутных галін яшчэ больш старажытнай дынастыі Гедымінавічаў. Заснавальнікам роду лічыцца Аляксандр (Алелька) – сын кіеўскага князя Уладзіміра, унук вялікага князя літоўскага Альгерда, праўнук Гедыміна. У 1417 годзе ён паплюбіўся з унучкай Вітаўта Вялікага Настассяй – дачкой вялікага князя маскоўскага Васіля Дзмітравіча і Соф’і Вітаўтаўны. Быў князем капільскім, слуцкім, кіеўскім.

Калі ў 1430 годзе памёр вялікі князь літоўскі Вітаўт, сярод тых, каго хацелі бацьчы яго пераемнікам, называлі і Алельку Уладзіміравіча Слукцага. Яго ведалі як таленавітага военачальніка, разважлівага дыпламата. Разам са сваім палком і братамі Іванам і Андрэем ён браў удзел у бітве народаў на Грунвальдскім полі. Аб’яднаныя вялікалітоўскія і польскія войскі разграмілі непераможных, як лічылася, крыжакоў. У ліку іншых пераможцаў браты Слукцкія паставілі свае подпісы пад мірным Мельнскім дагаворам з Тэўтонскім ордэнам.

Малодшы сын Алелькі князь слуцкі і капільскі Міхаіл быў намеснікам вялікага князя літоўскага Казіміра IV Ягелончыка ў Вялікім Ноўгарадзе. Але амбіцыі яго былі большымі. Яму карцела заняць найвышэйшы пасадак. Разам з Іванам Гальшанскім і Фёдарам Бельскім Алелька ўдзельнічаў у змове супраць Казіміра, які збіраўся прыехаць у Кобрынскі замак. Тут 15 красавіка 1481 года мелася адбыцца вяселле Фёдара Бельскага з князеўнай Ганнай Кобрынскай. Змоўшчыкі хацелі забіць высокага гасця альбо ў лесе на ловах, якія ён вельмі любіў, альбо ў замку. Аднак змову выкрылі. Князям Міхаілу Слукцаму і Івану Гальшанскаму пасціналі галовы перад усім народам проста на плошчы ў Вільні. Фёдар Бельскі ўцёк у Маскву.

Слукцкая зямля праславілася не толькі адважнымі воінамі ды мудрымі дзяржаўнымі дзеячамі. У Сабор беларускіх святых уваходзіць Соф’я Слукцкая. Дачка Барбары Кішкі і Юрыя Юр’евіча, апошняга з роду Алелькавічаў, Соф’я нарадзілася ў 1585 годзе. Рана засталася поўнай сіратой. У 15-гадовым узросце выйшла замуж за князя Януша Радзівіла. Хоць муж вызнаваў кальвінізм, Соф’я і пасля шлюбу не здрадзіла праваслаўю. Як і ўсе прадстаўнікі роду, яна падтрымлівала манастыры, цэрквы, апекавалася вернікамі, дапамагала ім. Перад смерцю свае ўладанні пераказала мужу. Так Радзівілы сталі гаспадарамі Слукцага княства.

Мошчы святой Соф’і Слукцай захоўваюцца ў Свята-Духавым кафедральным саборы ў Мінску. І да гэтага часу яе імя аб’ядноўвае вернікаў беларускай зямлі, узвышае іх, кліча на карысныя справы дзеля добра сваёй Бацькаўшчыны.

Дзень памяці святой адзначаецца 1 красавіка.

АСТРОЖСКІЯ

Астрожская друкарня. Астрожская Біблія. Астрожская школа. Астрожскі напеў. Астрожская навука перамагаць... Гэтыя азначэнні трывала замацаваліся ў гісторыі Вялікага княства Літоўскага за знакамітым магнацкім родам Астрожскіх герба «Астрога». Буйныя землеўладальнікі Беларусі і Украіны, яны паходзілі з пінскіх і тураўскіх князёў.

Згодна з некаторымі сведчаннямі, радавод Астрожскіх бярэ пачатак ад унука Яраслава Мудрага князя полацкага, тураўскага, вялікага князя кіеўскага Святаполка Ізяславіча. Іншыя гісторыкі лічаць родапачынальнікам князя Данілу. Род згас у 1620 годзе, калі памёр сын Канстанціна Васіля Януш, які быў ваяводам валынскім, кашталянам кракаўскім.

Пры жыцці Януш правёў праз польскі сейм рашэнне аб утварэнні Астрожскай ардынацыі. Так называлася непадзельная ўласнасць роду, у якую ўваходзілі зямля, лясы, гарады, мястэчкі, вёскі, мануфактуры, а права на спадчыну вызначалася спецыяльнымі статутамі – ардынацыяй. Пасля смерці Януша Астрожская ардынацыя перайшла да яго зяця князя Аляксандра Заслаўскага.

Сярод асветнікаў, дзяржаўных і палітычных дзеячаў найбольш вядомы і слаўны гетман найвышэйшы літоўскі, кашталян віленскі, маршалак валынскай зямлі, член Рады ВКЛ Канстанцін Іванавіч Астрожскі (1460?–1530). Гэта адзіны праваслаўны князь, які стаў трокскім ваяводам, што супярэчыла тагачаснай практыцы, бо высокія пасады маглі займаць толькі католікі. Быў сынам Івана Васільевіча Астрожскага, празванага Красным. А праз сваіх жонак парадніўся яшчэ з двума знакамітымі родамі. Першай жонкай была княгіня Таццяна Гальшанская, другой – Аляксандра Слуцкая з роду Алелькавічаў.

Праславіўся Канстанцін Іванавіч найперш сваімі ратнымі подзвігамі. У канцы XV – пачатку XVI стагоддзя яму не было роўных у бітвах з ворагамі Княства. Больш за шэсцьдзесят перамог атрымаў выдатны палкаводзец. У 1511 годзе на Берасцейскім сейме яго надзялілі неабмежаванай уладай на час ваенных дзеянняў. Усяго два паражэнні зведаў за жыццё, якія, аднак, не зменшылі ягонай славы і вядомасці. У Еўропе Канстанціна Іванавіча называлі Ромулам, Сцыпіёнам, другім Ганібалам...

Галоўнакамандуючы карфагенскай арміяй Ганібал вядомы ў сусветнай гісторыі як адзін з найвялікшых палкаводцаў старажытнасці і званы дзяржаўны дзеяч. І вось амаль праз дзве тысячы гадоў другім Ганібалам назвалі вышэйшага гетмана літоўскага, які гэту пасаду атрымаў у 37 гадоў, Канстанціна Іванавіча Астрожскага.

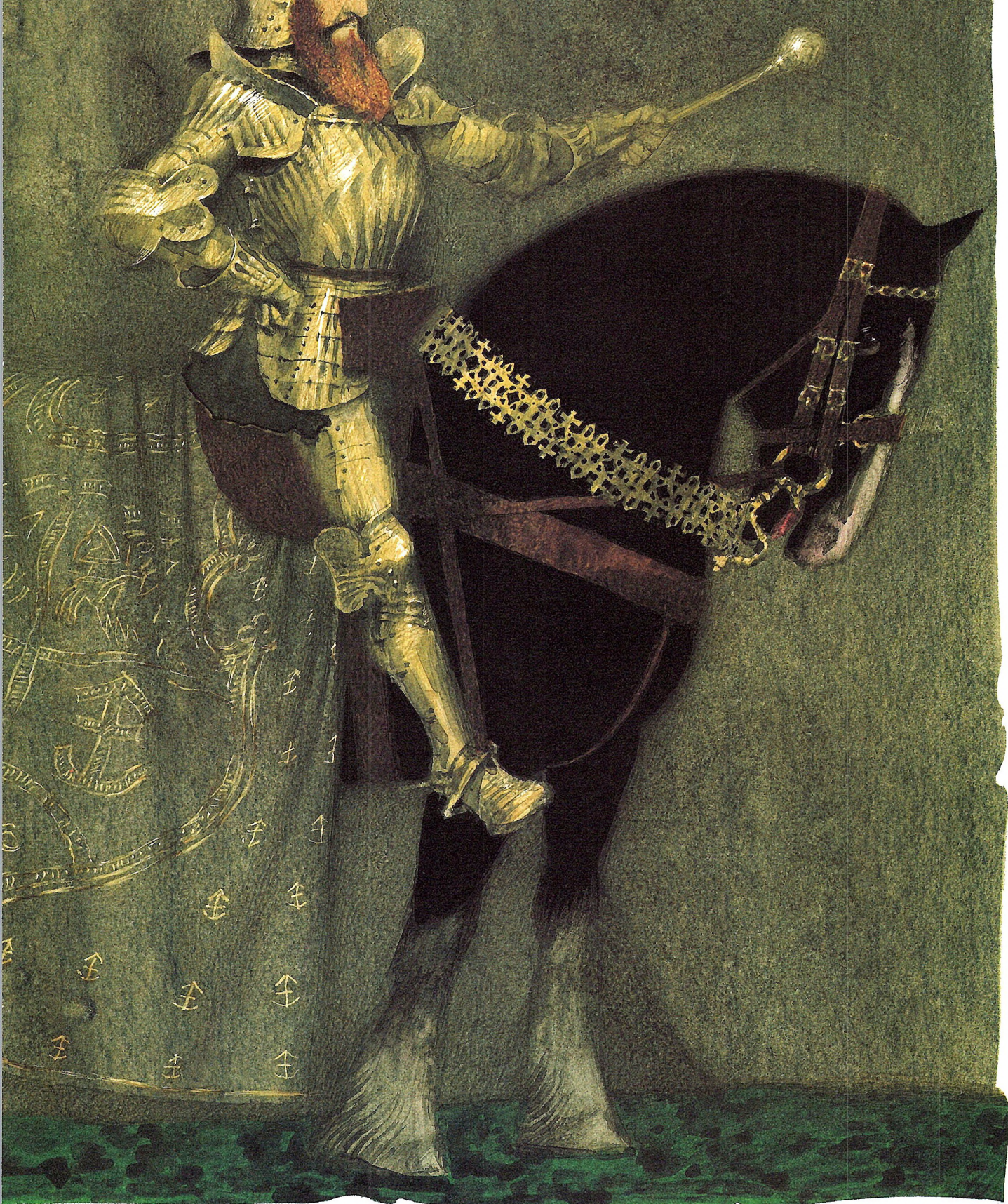
Але не адно сам князь стаў шанаванай постаццю вялікалітоўскай зямлі. Яго сын Канстанцін Васіль не менш прославіўся ў галіне культуры. Нарадзіўся ў старажытным Тураве, якім Астрожскія валодалі з 1508 года. Стаў адным з багацейшых магнатаў Княства. Багацці, аднак, траціў з розумам.

У валынскім мястэчку Астрог, што над ракой Гарынь, заснаваў першую на Украіне славяна-грэка-лацінскую акадэмію, дзе вучыліся і дзеці праваслаўных. Акрамя абавязковых прадметаў навучэнцы грунтоўна займаліся музыкай і харавымі спевамі. Вось чаму ў свой час быў шырока вядомы так званы астрожскі напеў.

✦ 1511 ✦

✦ КНЯЗЬ КАНСТАНЦІЙ ІВАНОВИЧ АСТРОЖСЬКИЙ ✦

На ўласныя сродкі Канстанцін Канстанцінавіч стварыў пры Астрожскай акадэміі друкарню. Тут Іван Фёдараў годна прадоўжыў традыцыі беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара Францыска Скарыны. Яго выданні з'яўляюцца каштоўнымі рарытэтамі, захоўваюцца ў многіх еўрапейскіх бібліятэках. Найбольш вядомай стала першая кірылічным шрыфтам надрукаваная поўная Біблія, названая Астрожскай. Цяпер на месцы друкарні стаіць помнік у выглядзе разгорнутай кнігі. Сярод вядомых асветнікаў на яе старонках значыцца прозвішча Андрэя Рымшы – беларускага паэта, заснавальніка жанру панегірычнай паэзіі. Ён выдаў тут на беларускай мове паэтычны твор «Храналогія» – першы друкаваны календар.

Канстанцін Канстанцінавіч меў цесныя сувязі з рускім князем Андрэем Курбскім, які ўцёк з Масквы ад цара Івана Грознага і жыў у падараваным яму Крэўскім замку. Астрожскі выступаў за ўмацаванне праваслаўя на беларускіх і ўкраінскіх землях, падтрымліваў праваслаўныя брацтвы, заснаваў школы ў Тураве і Слуцку.

Другі сын Канстанціна Іванавіча Астрожскага і Таццяны Гальшанскай Ілля (Эліяш) пашлюбіўся з Беатай – прыёмнай дачкой князя Андрэя Касцялецкага і Кацярыны Тэльнічанкі. У сапраўднасці Беата была пазашлюбнай дачкой караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімонта Старога з роду Ягелонаў. Аднак нядоўгім аказалася сямейнае шчасце. Менш як праз год Ілля памёр. У Беаты нарадзілася дачка Альжбета Астрожская, якая мела ў жыцці шмат розных прыгод, авантур і непамыснасцяў, за што была названа Чорнай княгіняй.

А Іллю мо Бог пакараў за тое, што адмовіўся выканаць бацькоўскі наказ. У свой час Канстанцін Астрожскі заключыў шлюбную дамову з князем Юрыем Радзівілам, якога за ваенныя заслугі называлі Пераможцам, літоўскім Геркулесам. Дачка Юрыя Ганна павінна была стаць жонкай Іллі. Аднак заўпарціўся малады Астрожскі, адмовіўся ад свайго магчымага шчасця. І вельмі радаваўся, калі кароль польскі Жыгімонт Стары вызваліў яго ад гэтага абавязку. А мо кароль ужо тады вырашыў, што ажэніць Іллю са сваёй пазашлюбнай дачкой Беатай? Адказу на гэтае пытанне няма...

Да Сабору беларускіх святых залічаны князь Фёдар Астрожскі. Быў ён чалавекам вялікай адвагі і высокага аўтарытэту. Ад свайго бацькі Данілы, які актыўна адстойваў незалежнасць Княства, атрымаў велізарныя па тым часе багацці. Але неўзабаве змяніў свецкае жыццё на келлю манаха. Пад імем Феадосія жыў у Кіева-Пячэрскай лаўры, дзе і пахаваны. Дзень памяці адзначаецца 24 жніўня.

З РОДУ ГАЛЬШАНСКІХ

Каб хто толькі ведаў, як трапятала сэрца семнаццацігадовай Соф'і Гальшанскай, калі ў лютым 1422 года яна стаяла пад велічнымі скляпеннямі Навагрудскага касцёла. Яркі гарэлі свечкі, урачыста гучалі святыя песнапенні, на ўсю моц званілі званы. Поруч з князеўнай стаяў сямідзесяцігадовы Ягайла. Калісьці ён быў вялікім князем літоўскім і жыў у Крэве – непадалёк ад Гальшанскага замка. Сёння ж Ягайла – кароль польскі і ў былую сталіцу Вялікага княства Літоўскага прыехаў павянчацца са сваёй абранніцай.

Не ад таго лякалася Соф'я, што муж вельмі стары. Не баялася, што даўдзецца пакінуць маці, сяцёр, дзядзьку Сямёна Друцкага, у якога пасля смерці бацькі Андрэя Гальшанскага яны выхоўваліся. Не тое палохала, што шлюбавалася з прадстаўніком старадаўняй і магутнай дынастыі Гедымінавічаў. Адчувала адказнасць перад заснавальнікамі свайго роду...

Пасля смерці Свінтарога на вялікі пасад літоўскі, жамойцкі, новагародскі і рускі заступіў ягоны сын Скірмант. Скірмантаў сын Гілігін княжыў на зямлі літоўскай і рускай, пакуль не памёр. Затым княжыць пачаў Гілігінаў сын Раман. Калі Раман памёр, разышліся пяць яго сыноў княжыць у розных землях. Сярэдні Гальшан пайшоў за раку Вялю.

Гэта і быў той далёкі продак, якому зямля гальшанская сваёю назвай абавязана. Сярод прыгожых гор знайшоў Гальшан гару найпрыгожую, што над ракою Вільняй. Збудаваў там горад і назваў яго сваім імем – Гальшаны. А калі ехаў аднойчы на ловы, убачыў у пушчы гару яшчэ больш прыгожую ды велічную. І спадабалася яму, і пасяліўся ён там, і на той гары над ракою, што Караблём называлася, учыніў горад. І перанёсся туды, і там пачаў княжыць. І назваўся князем Гальшанскім...

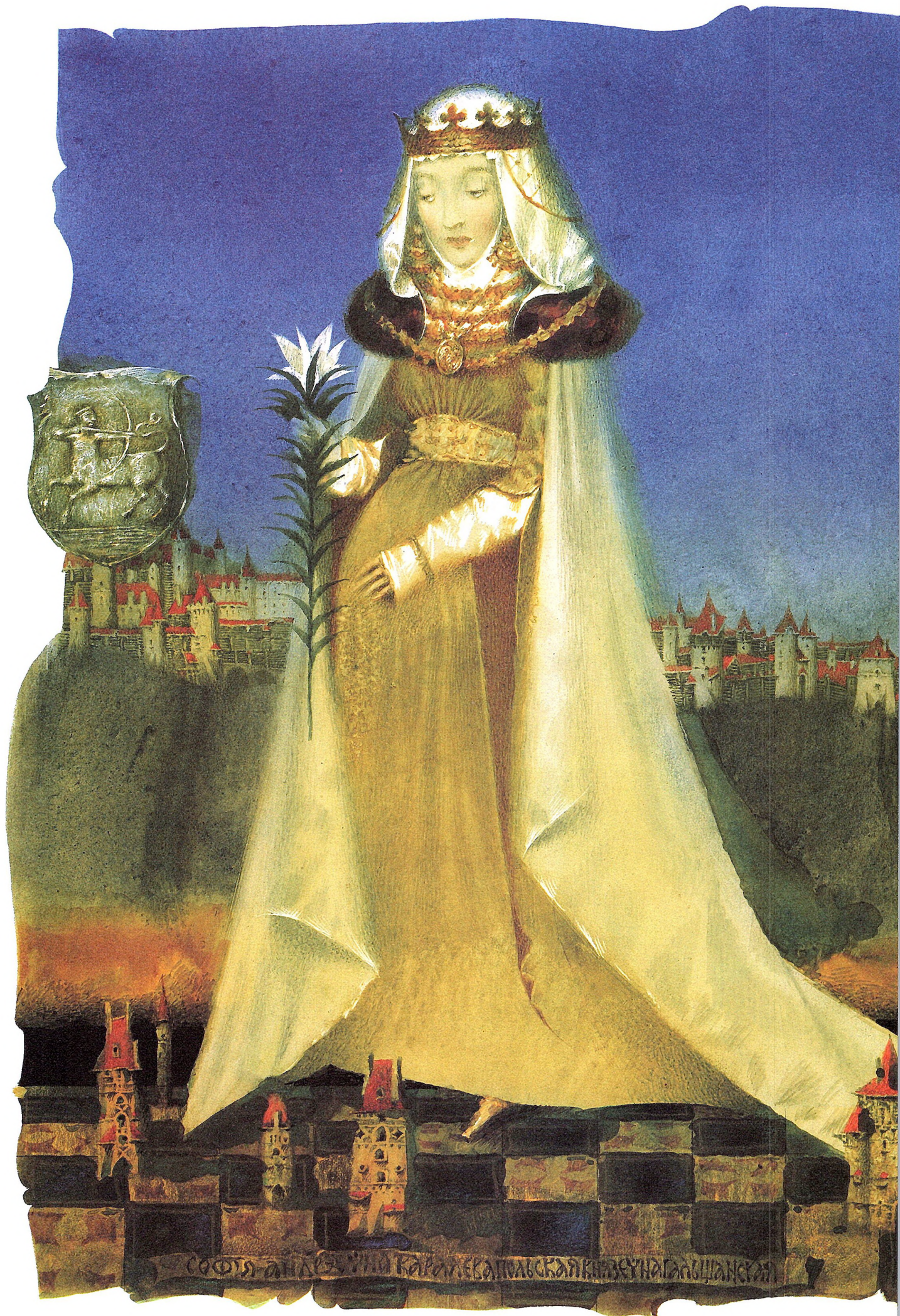
Так паведамляе пра заснаванне Гальшанаў у XIII стагоддзі і паходжанне князеў Гальшанскіх Хроніка Быхаўца.

А Соф'я разумее, як цесна перапляліся лёсы прадстаўнікоў яе роду з іншымі, нібыта векавечныя дрэвы моцнымі галінамі і магутнымі каранямі ў яе язычніцкіх барах. Вялікі князь літоўскі Вітаўт, напрыклад, меў другой жонкай Ганну – сястру Івана Гальшанскага. Трэцяй Вітаўтавай жонкай стала дачка Івана Уллыяна.

Гэта Вітаўт высватаў для Ягайлы маладзенькую Соф'ю Гальшанскую. І нічога, што чацвёртая жонка ў караля, бо ранейшыя памерлі. Затое менавіта беларусінка нарадзіла сыноў Уладзіслава і Казіміра, якія сталі першымі ў дынастыі Ягелонаў. Гэта ім належалі каралеўскія пасады ў Польшчы, Венгрыі і Чэхіі.

А яшчэ раней, калі польскія паслы прапаноўвалі Ягайлу за жонку маладзюткую (усяго дванаццаць гадоў!) і самую прыгожую ў Еўропе каралеву польскую Ядвігу, на аглядзіны ў Кракаў выправіўся Соф'ін дзед Іван Гальшанскі. Не ведаў ён, што тым самым пракладае дарогу ў польскую сталіцу і сваёй унучцы.

Дзве сястры было ў Соф'і. Старэйшая Васіліса выйшла замуж за князя Івана Бельскага, адна з дачок якога пашлюбілася з прадстаўніком роду Астрожскіх. Меншая Марыя стала жонкай малдаўскага гаспадара Эліяша.

СВЯТАЯ ЦАРИЦА КОВАЛЕВСКАЯ КНЯЗЬНА ГЛАВЦАНСКАЯ

ЯГАНДА НАРОДНОГО БОГА

Іван Гальшанскі меў за жонку дачку князя Міхаіла Чартарыйскага. Стаў актыўным прыхільнікам Вітаўта, дапамагаў яму ўмацавацца на пасадзе ў Вялікім княстве Літоўскім, уваходзіў у Раду ВКЛ. Быў намеснікам Вітаўта ў Кіеве, першым кіеўскім ваяводам. Пазней узначальваў пасольства, што адвозіла ў Маскву дачку Вітаўта Вялікага Соф'ю, якую сын князя Дзмітрыя Данскога вялікі князь маскоўскі Васіль выбраў сабе за жонку.

Сямён Іванавіч Гальшанскі быў намеснікам Вітаўта ў Вялікім Ноўгарадзе. Кажуць, за тое, што кіраваў надта жорстка і сурова, яго называлі Лютым. А мо за тое, што браў актыўны ўдзел у барацьбе паміж Свідрыгайлам і Жыгімонтам Кейстутавічам за вялікі пасад у Княстве? Ці мо з-за таго, што ў 1432 годзе ў Ашмянах рыхтаваў змову супраць вялікага князя літоўскага Свідрыгайлы, намерваўся забіць яго? Ды не ўдалося задуманае. Схапілі змоўшчыкаў, пакаралі, а Сямёна Лютага ўтапілі ў Заходняй Дзвіне ля Віцебска.

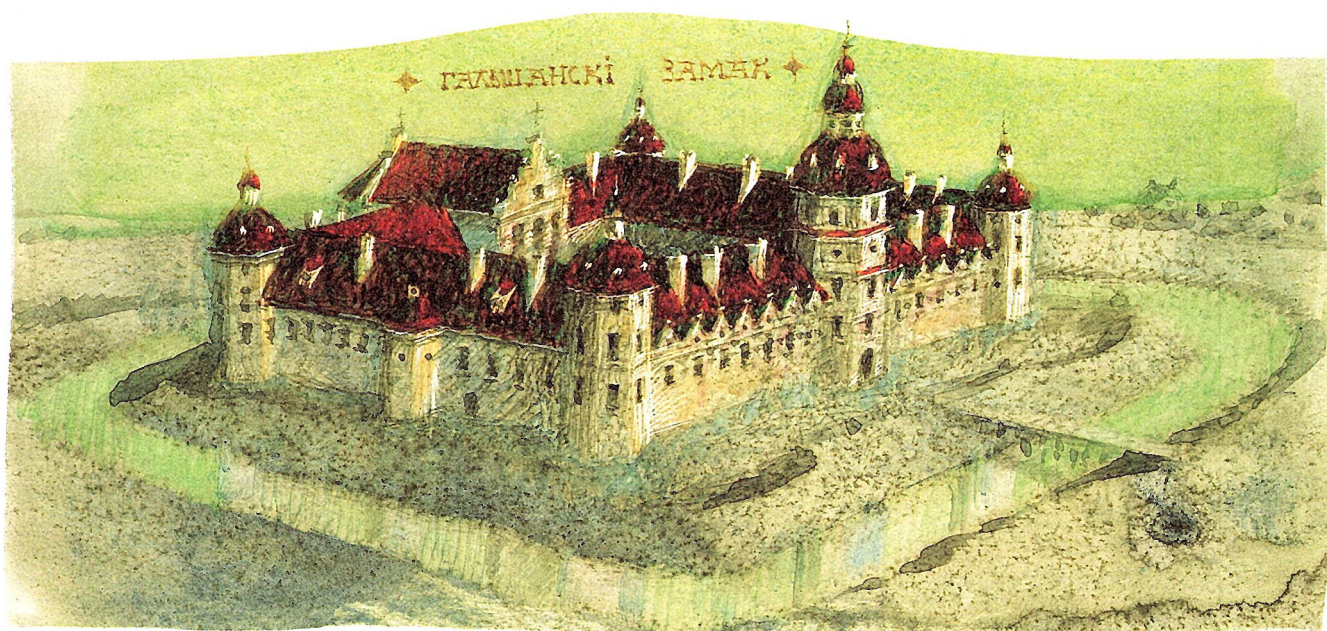
А вось у Іванавага сына Аляксандра не склаліся адносіны з Вітаўтам. Уцёк ён у Масковію, атрымаў там у валоданне Пераяслаў. А разам з гэтым і прозвішча Нялюба. Мо за тое, што неўзлюбіў сваю родную зямлю?

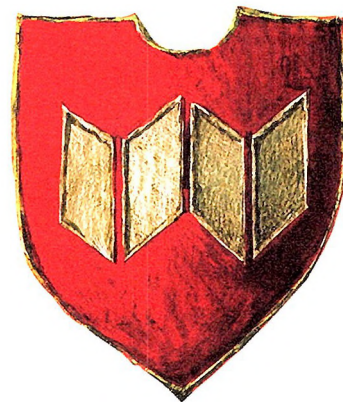
Пачынальнік галіны князёў Гальшанскіх-Дубровіцкіх унук Сямёна Лютага Іван Юр'евіч у 1481 годзе быў пазбаўлены жыцця за ўдзел у змове супраць вялікага князя літоўскага Казіміра Ягелончыка. А ягоны бацька Юрый быў сярод тых, хто калісьці насуперак жаданню польскага караля арганізаваў абранне Казіміра на гэты высокі пасад.

Унук Івана Юр'евіча князь гальшанскі і дубровіцкі, стольнік літоўскі Сямён стаў апошнім прадстаўніком роду Гальшанскіх па мужчынскай лініі. Пасля яго смерці ў 1556 годзе ўладанні былі падзелены паміж сёстрамі, Гальшаны перайшлі да Сапегаў.

Аднак не падумайце, што адно ваявалі і гінулі Гальшанскія. Гэты старажытны праваслаўны княскі род герба «Гіпацэнтаўр» быў магутным і знакамітым у Вялікім княстве Літоўскім. Ягоныя прадстаўнікі займалі высокія дзяржаўныя пасады, выконвалі пасольскія функцыі, былі прыхільнікамі навук. Да Сабору беларускіх святых належыць Юліянія, дачка Юрыя Сямёнавіча. Яна памерла ў 16 гадоў і пахавана ў Кіева-Пячэрскай лаўры, якую падтрымлівалі многія Гальшанскія.

А пра жыццё і дзеі роду нагадвае выдатны помнік палацава-паркавай архітэктуры – Гальшанскі замак, што ў Ашмянскім раёне. Дагэтуль захоўвае ён дзівосныя і непаўторныя легенды пра былых гаспадароў, здзіўляе і палохае наведнікаў сваімі незвычайнымі прывідамі.

ГАШТОЛЬДЫ

Калі ў 1440 годзе змоўшчыкамі быў замардаваны ў Троках вялікі князь літоўскі Жыгімонт Кейстутавіч, паўстала пытанне аб ягонай замене. Кароль польскі Уладзіслаў III Варненчык у якасці свайго намесніка адаслаў у Вільню роднага брата Казіміра. Але насуперак волі караля група магнатаў на чале з Янам Гаштольдам вырашыла па-свойму. Яны падпалі польскіх гасцей і ноччу 29 чэрвеня ў кафедральным касцёле абвясцілі 13-гадовага сына Ягайлы і Соф'і Гальшанскай вялікім князем. Казіміру ўручылі Гедымінаў меч і ўганаравалі мітрай.

Ян Гаштольд стаў апекуном і выхавацелем малалетняга гаспадара Княства, а фактычна кіраваў дзяржавай ад яго імя. І не хацеў, каб Казімір становіўся і каралём польскім. Калі ж Ягайлавіч заняў і гэты вышэйшы пасада, Ян аказаўся ў апазіцыі. Тады кароль адабраў у яго родавую рэзідэнцыю Геранёны Мураваныя. Ды Казімір, як і бацька, меў добрую душу. Ён пакінуў Яна віленскім ваяводам, пасада якога лічылася адной з важнейшых у Княстве. А ўжо без Казіміра вярнуліся да Гаштольдаў і Геранёны.

Гісторыкі адзначалі, што Ян быў паслядоўным праціўнікам інкарпарацыі Вялікага княства Літоўскага ў Каралеўства Польскае. У гэтай справе ён актыўна падтрымліваў Вітаўта. Пасля смерці вялікага князя Ян узначальваў апазіцыю каралю, дабіваўся адхілення яго ад улады на карысць то Міхаіла Кейстутавіча, то Радзівіла Осцікавіча, то свайго зяця кіеўскага князя Сямёна Алелькавіча, замужам за якім была дачка Яна Марыя. Удзельнічаў у заключэнні Мельнскага дагавора з пераможаным у Грунвальдскай бітве Тэўтонскім ордэнам.

Ян толькі адзін з прадстаўнікоў магутнага магнацкага роду Гаштольдаў, які пазней стаў графскім. А яшчэ называлі іх Гастаўтамі, Гастоўтамі, Гоштаўтасамі. Калі ў 1413 годзе на Гарадзельскім сейме першыя 47 баяр ВКЛ прынялі гербы вядомых польскіх родаў, сярод іх быў і Ян. З таго часу Гаштольды карысталіся гербам «Габданк». У XIV–XVI стагоддзях яны займалі высокія дзяржаўныя пасады ў ВКЛ і Польшчы, валодалі мноствам маёнткаў на землях усходняй Літвы і заходняй Беларусі. Былі сярод іх выдатныя гаспадарнікі, духоўныя асобы, ваяры, дзяржаўныя дзеячы, многія сталі вядомымі мецэнатамі.

Аднак і ў адной сям'і не абыходзілася без непаразуменняў. Ян лічыўся кіраўніком вялікалітоўскай апазіцыі. А яго сын Марцін – ваявода кіеўскі, а пасля трокскі, маршалак земскі аддана службы каралю польскаму Казіміру Ягелончыку. Калі супраць караля была выкрыта змова, Марцін аказаўся сярод тых суддзяў, хто аддаў Міхаіла Алелькавіча і Івана Гальшанскага на смерць. Не дапамаглі нават сваяцкія павязі: першай жонкай Марціна была дачка Сямёна Гальшанскага, а другой – дачка Юрыя Гальшанскага.

Згодна з летапісам, пачынальнікам роду лічыцца Крумпа – гетман літоўскага князя Ердзівіла. Пасля пераносу сталіцы ВКЛ у Вільню Крумпа стаў першым віленскім ваяводам. Ад ягонага сына Гаштольда і пайшоў знаны праваслаўны род. Гаштольд быў закаханы ў каталічку Бугацкую і, каб узяць яе за жонку, мусіў памяняць веру, атрымаў імя Пётр.

• ЯН ГАНТОНА •

• 1410 •

Гэта ён запрасіў з польскай зямлі ў Вільню першых манахаў-францысканцаў, пабудаваў для іх кляштар і касцёл святога Крыжа. Калі ж манахі загінулі пакутлівай смерцю, прывёз новых і ўзвёў для іх касцёл святой Дзевы Марыі.

Мястэчка Геранёны, якое цяпер у Іўеўскім раёне, называлі і Гаштольдавымі, і Мураванымі. Пасля Яна імі валодаў ваявода новагародскі, полацкі, трокскі і віленскі, канцлер ВКЛ Альбрэхт Гаштольд. Рана страціў бацькоў, выхоўваўся ў сваёй бабулі Ганны Гальшанскай. На пачатку XVI стагоддзя ён збудаваў у Геранёнах багата аздоблены і магутны замак. У 1529 годзе атрымаў тытул графа, а Мураваныя Геранёны пачалі лічыцца графствам.

Альбрэхт стаў прызнаным палітычным дзеячам Княства, актыўна змагаўся за яго самастойнасць. Належаў да самых багатых землеўласнікаў, меў вялікія надзелы ў Трокскім, Віленскім, Луцкім, Ашмянскім, Менскім і іншых паветах. Варта адзначыць і такі цікавы факт. Кароль польскі дазволіў яму карыстацца пячаткай з чырвонага воску, узвялічыўшы такім чынам да статусу каралеўскай асобы, бо ўсе іншыя мусілі ўжываць зялёны воск. Выхаванец Кракаўскага Ягелонскага ўніверсітэта, Альбрэхт спрыяў таму, каб група падлеткаў з яго родных Геранёнаў трапіла на вучобу ў гэтую прызнаную ў Еўропе навучальную ўстанову. Ён арганізаваў школы ў Геранёнах і Трабах.

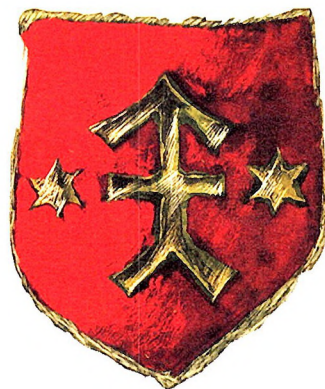
Не аднойчы змагаўся з крымскімі татарамі. У 1505 годзе адбіў іхні напад на Новагародскі замак. Часта знаходзіўся ў атачэнні караля пры вырашэнні важных дзяржаўных спраў і дыпламатычных місій. Браў удзел у стварэнні першага Статута Вялікага княства Літоўскага 1529 года. Яшчэ пры жыцці загадаў сабе надмагілле, якое ў стылі рэнесансу выканаў для Гаштольдавай капліцы ў Віленскім кафедральным касцёле італьянскі майстар.

Сёння бадай што ўсе ведаюць Барбару Радзівіл як жонку караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімонта II Аўгуста. І мала хто звяртае ўвагу, што спачатку яна была замужам за ваяводам новагародскім і трокскім, членам Рады ВКЛ Станіславам Гаштольдам – сынам Альбрэхта. 18 мая 1537 года ў касцёле ў Геранёнах з удзелам многіх еўрапейскіх гасцей адбыўся шлюб 30-гадовага Станіслава і 17-гадовай Барбары. Яе бацька – кашталян віленскі, вялікі гетман літоўскі князь Юрый Радзівіл – даў дачцэ такі багаты пасаг, што спатрэбіўся не адзін дзесятак коней, каб усё дабро перавезці ў Геранёны.

Пасля смерці Станіслава Гаштольда ў 1542 годзе не толькі замак і ўсе багацці, а нават ягоная жонка Барбара Радзівіл дасталася каралю. Род Гаштольдаў згас.

ХАДКЕВІЧЫ

Ёсць у Баранавіцкім раёне вёска з незвычайнаю назваю Новая Мыш. Амаль 600 гадоў таму лічылася нават горадам, была буйным абарончым, эканамічным, палітычным і культурным цэнтрам. Меўся тут велічны драўляны замак на рацэ Мышанка. Праз Мыш праходзіў адзін з галоўных гандлёвых шляхоў Вялікага княства Літоўскага. Таму стала яна важным цэнтрам зносін з замежнымі краінамі. А экспартаваць з Мышы было што. Яшчэ ў другой палове XVIII стагоддзя тут дзейнічала найбольшая на беларускіх землях шкляная мануфактура.

Гаспадарамі Мышы былі прадстаўнікі даўняга і знанага праваслаўнага (у другой палове XVI стагоддзя перайшлі ў кальвінізм, пазней у каталіцтва) магнацкага роду Хадкевічаў герба «Касцеша». Мелі маёнткі ў Заблудаве, Супраслі, Дойлідах, у Гарадзенскім, Новагародскім, Аршанскім і іншых паветах. Адна з легенд сведчыць, што род пачаўся ад кіеўскага баярына Ходара (Фёдара) альбо Ходкі (Ходзькі) Юр'евіча.

Аднойчы выехаў вялікі князь літоўскі Вітаўт на ловы. Толькі пачалі звера страляць, як раптам даносяць, што непрыяцель акружыў іх, ратавацца трэба. Тады адзін з дружыннікаў узяў гаспадара Княства на рукі і панёс яго таемнымі сцежкамі. Некалькі вёрст нёс па непраходным лесе. Нарэшце выйшлі ў бяспечнае месца. Шчыра падзякаваў Вітаўт свайму збавіцелю, якога пасля гэтага назвалі Ходкам. А нашчадкі яго сталі Хадкевічамі.

З Кіевам звязана і яшчэ адна старонка біяграфіі роду. Сын Ходкі Іван (Івашка) Хадкевіч, маршалак гаспадарскі, намеснік лідскі і віцебскі, быў кіеўскім ваяводам. У 1482 годзе разам з сям'ёй трапіў у палон да татарскага хана Менглі-Гірэя. Вольналюбівая натура Івана не перанесла няволі, ваявода памёр. А жонцы ягонай разам з дзецьмі праз многа гадоў удалося выкупіцца з палону.

Хадкевічам належыць заснаванне ў 1498 годзе знакамітага на ўсю Еўропу Супрасльскага манастыра (цяпер Польшча), які стаў сапраўдным цэнтрам беларускай праваслаўнай культуры. Тут быў створаны Супрасльскі летапіс, больш за два стагоддзі існавала друкарня. Па зборах кірылічных кніг Супрасль лічыўся адным з найбуйнейшых цэнтраў на ўсіх усходнеславянскіх землях.

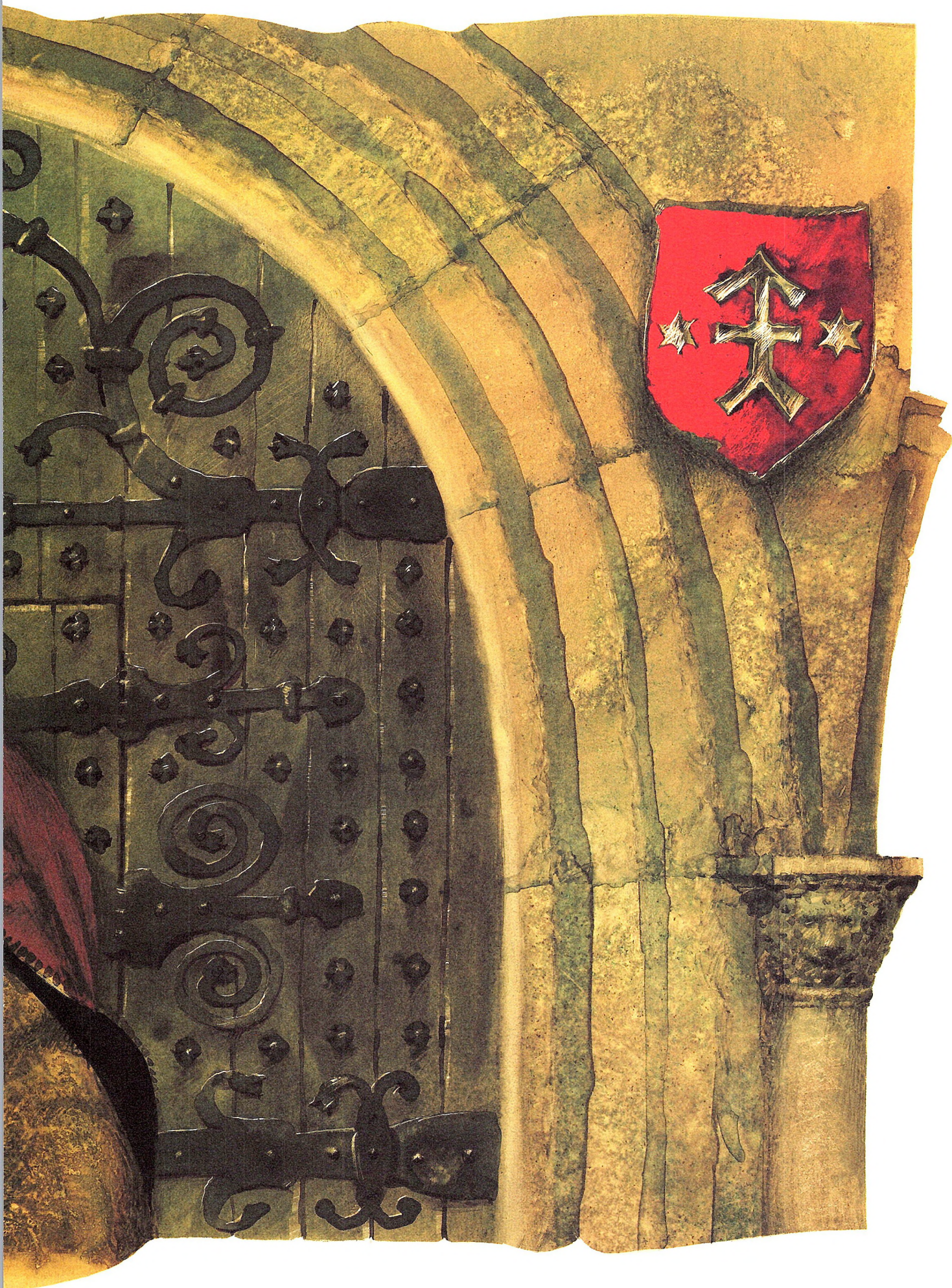
Асабліва праславіўся род Хадкевічаў таленавітымі палкаводцамі. Адзін з іх – Ян Геранімавіч. Ён займаў высокія пасады стольніка літоўскага, генеральнага старосты жамойцкага, маршалка вялікага літоўскага і кашталяна віленскага. Меў тытул графа Свяшчэннай Рымскай імперыі на Шклове і Мышы, якую за ваенныя заслугі атрымаў ад караля польскага Жыгімонта II Аўгуста. Знаходзіўся на чале войска падчас Лівонскай вайны 1558–1583 гадоў, хадзіў паходам на Гданьск. Разам з Мікалаем Радзівілам Рудым узначальваў вялікалітоўскую дэлегацыю на Люблінскім сейме, дзе вырашаўся лёс Вялікага княства Літоўскага, не згадзіўся з яго рашэннямі аб далучэнні Княства да Польшчы.

А калі пасля смерці Жыгімонта II Аўгуста Івану Грознаму захацелася заняць польскі і вялікалітоўскі пасады, Ян Хадкевіч разам з групай магнатаў выступіў супраць гэтага намеру. Не паглядзеў нават на тое, што расійскі цар прыхільна

* ДН КНІАЗА ХАДЖЕКІІ *

* КРАІКІ ГЕТМАН ЛІТОУСКІ *

выказваўся пра яго: «Муж храбры, вельмі разумны і паважаны, варты ты ўзначаліць народ і ўладарыць! Даўно чуў пра храбрасць тваю і дзівіўся ёй, хваліў цябе і жадаў любіць і паважаць на многія часы». Інтарэсы Княства былі для Яна вышэйшымі за свае асабістыя.

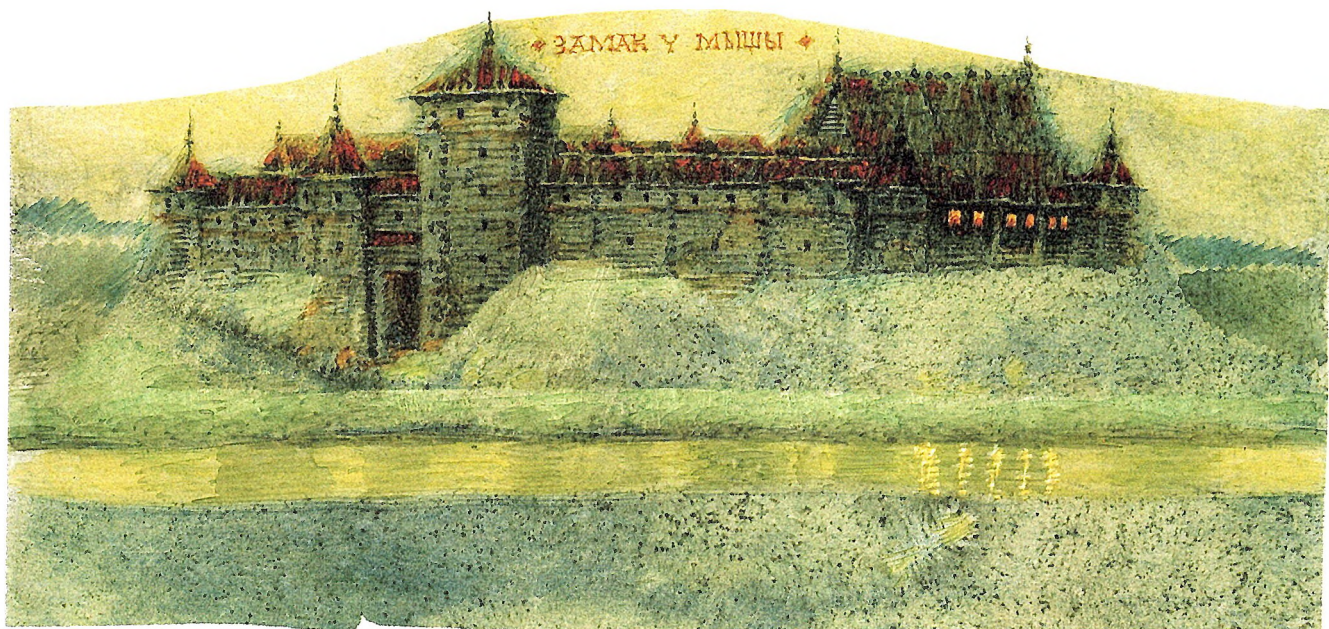
Справы бацькі годна працягваў сын Ян Караль. Пасля заканчэння Віленскай акадэміі ён паехаў удасканалваць веды ў Германію. Засвоіў не толькі навукі, але і рыцарскае майстэрства. Відаць, быў добрым рыцарам, бо нават германскі кароль і імператар Свяшчэннай Рымскай імперыі Карл V выказаў яму падзяку. Ян стаў падчасым ВКЛ, генеральным старостам жамойцкім, віленскім ваяводам і, як бацька, адміністратарам Інфлянтаў. Праз сваіх жонак парадніўся з родамі Алелькавічаў і Астрожскіх. Найбольшую вядомасць і славу прынеслі Яну ваенныя поспехі. Нават значна меншымі сіламі атрымаў не адну бліскучую перамогу, ні разу не зведаў горычы паражэнняў. Асабліва вызначыўся ў 1605 годзе падчас Кірхгольмскай бітвы са шведамі (цяпер латвійскі Саласпілс).

Калі ў 1621 годзе давялося ратаваць еўрапейскія землі ад турэцкага напэсця, вялікі гетман літоўскі Ян Караль ўзначаліў аб'яднанае польскае, беларуска-літоўскае і ўкраінскае казацкае войска. У бітве ля замка Хацін на Днястры султан Асман II мусіў прызнаць сваю паразу. Так Ян Хадкевіч развёў міф аб турэцкай непераможнасці, а Асманская імперыя пакацілася да заняпаду. Падчас гэтага паходу Ян захварэў і неўзабаве памёр. Сучаснікі назвалі яго ратавальнікам Еўропы, літоўскім Геркулесам. Гетманская булава Хадкевіча, як каштоўная рэліквія, захоўваецца ў каралеўскім зборы ў Варшаве.

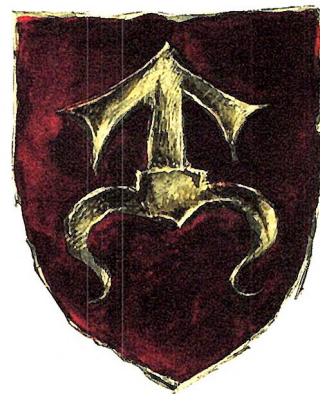
Дастойным прадаўжальнікам слаўных спраў роду быў адважны палкаводзец Рыгор Аляксандравіч Хадкевіч. Гетман вялікі літоўскі, ваявода віцебскі і кіеўскі, кашталян трокскі і віленскі, ён вызначыўся ў Інфлянцкай вайне, актыўна адстойваў праваслаўе і незалежнасць Княства.

У знак пратэсту супраць Люблінскай уніі, якая замест ВКЛ і Каралеўства Польскага ўтварыла адну дзяржаву – Рэч Паспалітую, адмовіўся ад дзяржаўнай дзейнасці. У сваім маёнтку Заблудава Гарадзенскага павета арганізаваў друкарню. Сюды ў 1566 годзе перасяліліся з Масквы Іван Фёдараў і Пётр Мсціславец і надрукавалі «Евангелле вучыцельнае» і «Псалтыр з Часаслоўцам».

Род Хадкевічаў увогуле вызначаўся прыхільнасцю да навук, мастацтва, прыгожага пісьменства. У іхнім замку была багатая бібліятэка, якая ўваходзіла ў найбольш вядомыя кніжныя зборы Еўропы.

ХРАПТОВІЧЫ

Сёння, напэўна, цяжка знайсці чалавека, які не ведаў бы першай сталіцы Вялікага княства Літоўскага горада Навагрудка. Але ёсць і яшчэ адна адметнасць навагрудскай зямлі, якая справядліва засведчана ў сусветнай гісторыі. Гэткую славу здабылі ёй незвычайныя кніжныя зборы, што захоўваліся ў Шчорсах. У гэты родавы маёнтак Храптовічаў прыязджалі даследчыкі і пісьменнікі з усёй Еўропы, бываў тут Адам Міцкевіч. Бібліятэкарам працаваў Ян Чачот.

Бібліятэку заснаваў у першай палове XVIII стагоддзя Іахім Літавор Храптовіч. Хто ж быў гэты руплівы збіральнік і знаўца кніг, аматар прыгожага пісьменства, дзяржаўны, навуковы і культурны дзеяч? Іахім – адзін з прадстаўнікоў самага старажытнага на беларускай зямлі магнацкага і графскага праваслаўнага (у XVI стагоддзі перайшлі ў каталіцтва) роду Храптовічаў герба «Адравонж».

Першую адукацыю Іахім атрымаў ад бацькоў. Жыццёвай мудрасці набіраўся ў дзеда – усебакова адукаванага чалавека і вядомага ў свой час пісьменніка К. Несялоўскага. Пад яго ўплывам пачаў пісаць вершы. Вучыўся ў Віленскай акадэміі, засвойваў навуку ў Нясвіжы і Германіі. Шмат падарожнічаў.

Дапытлівы розум, няўрымслівы характар, вострае адчуванне новага і ўбачанае за мяжой падштурхнулі Іахіма да змены сялянскага жыцця ў сваіх уладаннях. На еўрапейскі лад ён арганізаваў працу на зямлі, развіваў садоўніцтва, пчалярства, разводзіў у сажалках рыбу. Раней за скасаванне ў Расіі прыгоннага права «дзіўны пан» адмяніў сваім сялянам паншчыну, зрабіў іх арандатарамі. Асаблівы клопат праўляў пра сялянскіх дзяцей. На свае сродкі пабудаваў школу, у якой акрамя агульнай навукі вучні атрымлівалі першыя працоўныя навыкі, вучыліся гаспадарыць на зямлі па-новаму.

У мястэчку Вішнева (цяпер Валожынскі раён) Іахім заснаваў металургічны завод. Упершыню на беларускай зямлі была збудавана доменная печ. Сыравінай служыла руда з мясцовых балот, лясы давалі драўняны вугаль. Амаль сто гадоў выплаўлялі тут метал, з якога выраблялі сельскагаспадарчыя прылады, абсталяванне для млыноў, рэчы для штодзённага ўжытку.

Былыя земляробы, якія сталі металургамі, дасягнулі такога майстэрства, што нават на экспарт ішла прадукцыя вішнеўскіх плавільшчыкаў. А калі спатрэбілася, вольналюбівыя майстры кавалі зброю для паўстанцаў Тадэвуша Касцюшкі.

Як усебакова здольны чалавек і таленавіты арганізатар, Іахім на працягу ўсяго жыцця надаваў асаблівую ўвагу развіццю адукацыі. Быў актыўным стваральнікам Адукацыйнай камісіі, 20 гадоў працаваў у яе складзе. Практычна камісія стала першым у Еўропе міністэрствам асветы. Акрамя таго Іахім заснаваў Варшаўскае таварыства сяброў навук, пераклаў і напісаў сам не адну навуковую кнігу. Стварыў «Памятку пра род Літавораў-Храптовічаў ад першых звестак да 1795 года».

Усё гэта не замінала Іахіму займацца важнымі дзяржаўнымі справамі. Ён быў міністрам замежных спраў Рэчы Паспалітай, шасціразовым паслом на сейм, маршалам Трыбунала Вялікага княства Літоўскага, вялікім сакратаром, падканцлерам і апошнім канцлерам Княства.

АПОСНІ КАНЦЛЕР
+ ЕМІКАГА КНЯСТВА +
ЛІТОУСКАГА

ЛУХІМ ЛІТАЕОС
ХРАПТОКІЧ

Ужо адно гэта заслугоўвае таго, каб далучыць Іахіма Храптовіча да кагорты выдатных людзей беларускай зямлі. Але ў памяці людской ён застаецца найперш стваральнікам найбагацейшага прыватнага кнігазбору, які ўвайшоў у гісторыю пад назвай «Бібліятэка Храптовічаў».

Пры ім Шчорсы сталі адным з прыцягальных культурных цэнтраў Еўропы. Па праекту італьянскіх дойлідаў замест старога драўлянага палаца быў збудаваны багата аздоблены мураваны палацава-паркавы ансамбль. Спецыяльны будынак узвялі для бібліятэкі. Госці не хавалі здзіўлення, калі знаёміліся са старажытнымі рукапісамі, каштоўнымі геаграфічнымі картамі, унікальнымі матэрыяламі па гісторыі Вялікага княства Літоўскага і Польшчы. Кніжныя зборы былі даступныя студэнтам, людзям простага паходжання.

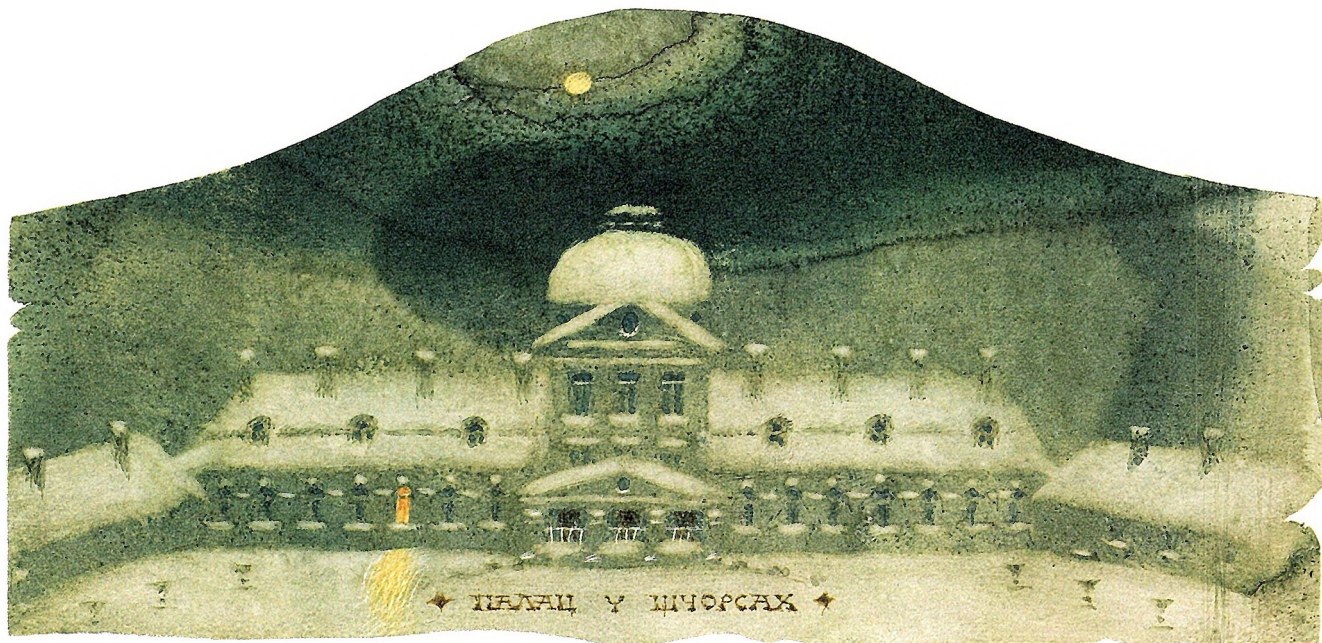
Нават па мерках еўрапейскіх сталіц Шчорсаўская бібліятэка магла лічыцца унікальнай. Каля 10 тысяч выданняў займалі спецыяльна абсталяваныя залы. Некаторыя сведчаць, што кніг было не менш 20 тысяч. Іахім збіраў іх падчас замежных вандровак, некаторыя каштоўныя заходнееўрапейскія старадрукі набыты ім з бібліятэкі рымскага кардынала Імперыяле. Беражліва захоўваліся творы саміх Храптовічаў: чатырохтомны рукапіс «Прамовы Яна Храптовіча Навагрудскага кашталяна...», гісторыя роду і родавы архіў.

Калі ў 1812 годзе Іахіма не стала, справу бацькі прадоўжыў сын Адам. Ён вучыўся ў Францыі, стаў ганаровым членам Віленскага ўніверсітэта. Сваім коштам утрымліваў школы ў Нягневічах і Шчорсах. Шчорсаўскую школу наведвала больш за 250 вучняў. Заняткі праводзіліся на англійскі манер па метаду вядомага педагога Джона Ланкастара.

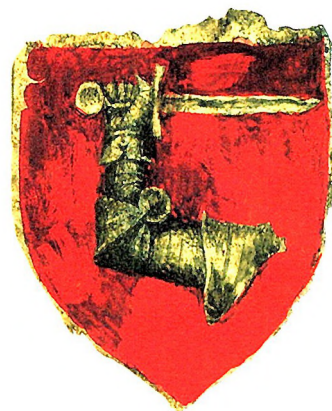
Адам працягваў пачатыя бацькам зямельныя рэформы. Спагадліва адносіўся да сялян, адмяняў цялесныя пакаранні, зменшыў павіннасці, стварыў своеасаблівыя касы ўзаемадапамогі, загадаў зачыніць многія шынкі. Не забываўся і пра бібліятэку, папаўняў яе старадрукамі. Пісаў гістарычныя артыкулы.

У 1784 годзе па дарозе ў Нясвіж Шчорсы наведваў польскі кароль Станіслаў Аўгуст Панятоўскі. Ён быў у захапленні ад бібліятэкі і таму, верагодна, падарыў ёй калекцыю рэдкіх геаграфічных карт.

Пазней клопат пра кніжныя зборы перайшоў да пляменніка Іахіма рускага дыпламата Міхаіла Храптовіча-Буцянёва. Бібліятэка існавала амаль два стагоддзі. У 1913 годзе яна перададзена Кіеўскаму ўніверсітэту, а шмат што з кніжнага збору разышлося па розных еўрапейскіх і расійскіх установах.

♦ ПАЛАЦ У ШЧОРСАХ ♦

ЧАРТАРЫЙСКІЯ

Да вядомых родаў, чыя дзейнасць не абмяжоўвалася выключна беларускай зямлёй, належыць княскі праваслаўны род Чартарыйскіх. Нашчадкі вялікага князя літоўскага Альгерда Гедымінавіча карысталіся гербам «Пагоня». Родавы маёнтак знаходзіўся ў Чартарыйску, што на рацэ Стыр Луцкага павета. У канцы XVI стагоддзя сталі католікамі.

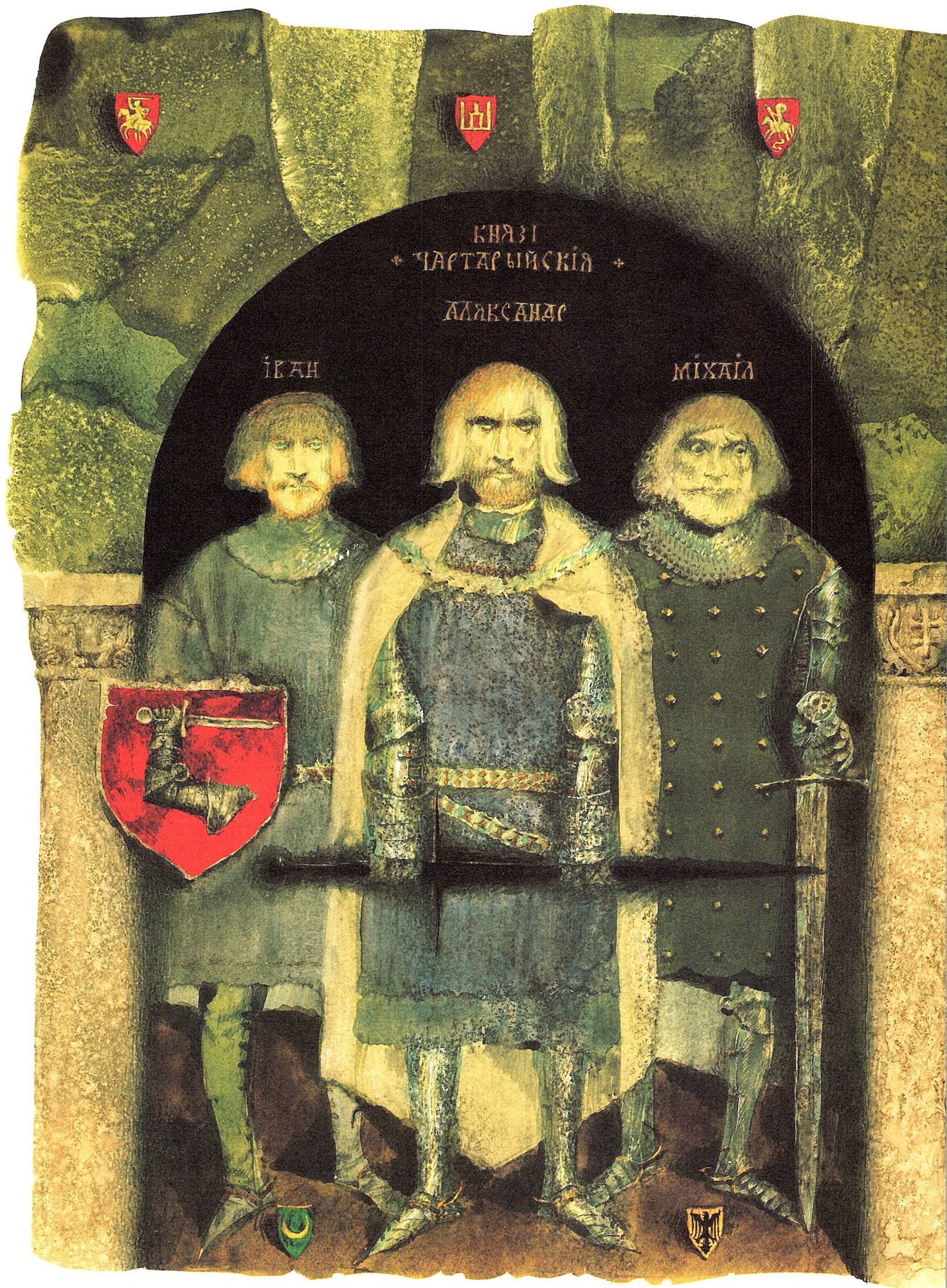
Пачатак роду паклаў сын Альгерда Канстанцін. Сын Канстанціна Васіль, які знаходзіўся пры двары караля польскага і найвышэйшага князя літоўскага Ягайлы, пакінуў пасля сябе сыноў Івана, Аляксандра і Міхаіла. Гэта яны арганізавалі ў 1440 годзе змову супраць вялікага князя літоўскага Жыгімонта Кейстутавіча. Як і многія іншыя, лічылі, што кароль паводзіць сябе надзвычай жорстка, не апякуецца інтарэсамі Княства. Вырашылі пазбавіць яго жыцця. Да Чартарыйскіх далучыліся ваяводы віленскі Доўгірд і трокскі Лелуш.

Была ноч перад Вербнай нядзелай. Жыгімонт Кейстутавіч знаходзіўся ў малельні свайго Старатрокскага замка. Даўно ўжо князь нікому не давярае, жыве насцярожана і адзінока. Толькі прыручаная мядзведзіца можа свабодна хадзіць па пакоях. Але і яна не адчула ніякай бяды. А небяспека была ўжо блізка. Пад покрывам цемры ў Троках з'явіўся абоз з сенам – ажно 300 падвод. На кожнай хавалася па пяць воінаў. Адны заехалі на двор, іншыя акружылі замак. Аляксандр Чартарыйскі і кіеўскі баярын Скабейка падышлі да капліцы. Дзверы зачынены. Чартарыйскі заўважыў любімую каралеўскую мядзведзіцу, і здагадка прыйшла адразу. Князь пашкрабаў па дзвярах пазногцямі – як мядзведзь. Жыгімонт загадаў адчыніць. Чартарыйскі і Скабейка ўвайшлі ў малельню. Што і як там адбывалася, пра тое дагэтуль спрачаюцца гісторыкі. Адно вядома – душа князя адляцела на неба.

Пачалося следства. Ад пакарання Івану давялося хавацца. І толькі вялікі князь літоўскі Казімір Ягайлавіч дараваў яму. Іван вярнуўся на Валынь, служыў пры двары вялікага князя Свідрыгайлы. Аляксандр жа ўцёк у Маскву. Там далучыўся да Дзмітрыя Шамякі, які быў у сварцы з вялікім князем маскоўскім Васілём II Цёмным, сынам Соф'і Вітаўтаўны. За жонку Аляксандр узяў дачку Шамякі княжну Марыю. Атрымаў пасаад намесніка ў Пскове, пазней у Вялікім Ноўгарадзе. Аднак ад прысягі маскоўскаму князю адмовіўся, вярнуўся ў Княства. Ад яго пайшла лагойская лінія Чартарыйскіх.

Міхаіл пасля забойства Жыгімонта з'ехаў у Венгрыю. Меў асаблівы давер ад караля польскага Уладзіслава Варненчыка з роду Ягелонаў, выконваў яго адказныя даручэнні. Калі кароль згінуў у бітве з туркамі ля балгарскай Варны, Міхаіл вярнуўся на свае землі.

Перакрыжаваныя шлюбны параднілі Чартарыйскіх з многімі вядомымі родамі. Напрыклад, дачка віленскага кашталяна, падканцлера Вялікага княства Літоўскага Казіміра Чартарыйскага Канстанцыя ў 1720 годзе стала жонкай генерал-лейтэнанта польскага войска Станіслава Панятоўскага. Неўзабаве яны набылі маёнтак Воўчын – цяпер вёска ў Камянецкім раёне. На многія дзесяцігоддзі ён стаў цэнтрам палітычнага, культурнага і грамадскага жыцця.

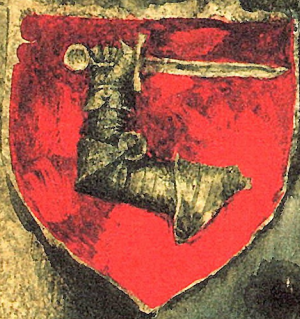

КНАЗІ
ЧАРТАРЬСКІЯ

АЛЕКСАНДР

ІВАН

МІХАІЛ

Тут нарадзіўся апошні кароль Рэчы Паспалітай Станіслаў Аўгуст Панятоўскі. Канцлер Вялікага княства Літоўскага Міхail Фрыдэрык Чартарыйскі збудаваў у Воўчыне ў стылі барока велічны ансамбль-рэзідэнцыю на 36 пакояў. Шматлікія водныя аздобы надавалі палацу падабенства да французскага Версале. У палацы працавала капэла, выступалі вядомыя артысты, музыканты, паэты, мастакі. У Воўчыне гасцілі міністры, паслы, іншыя вядомыя людзі з усіх краёў.

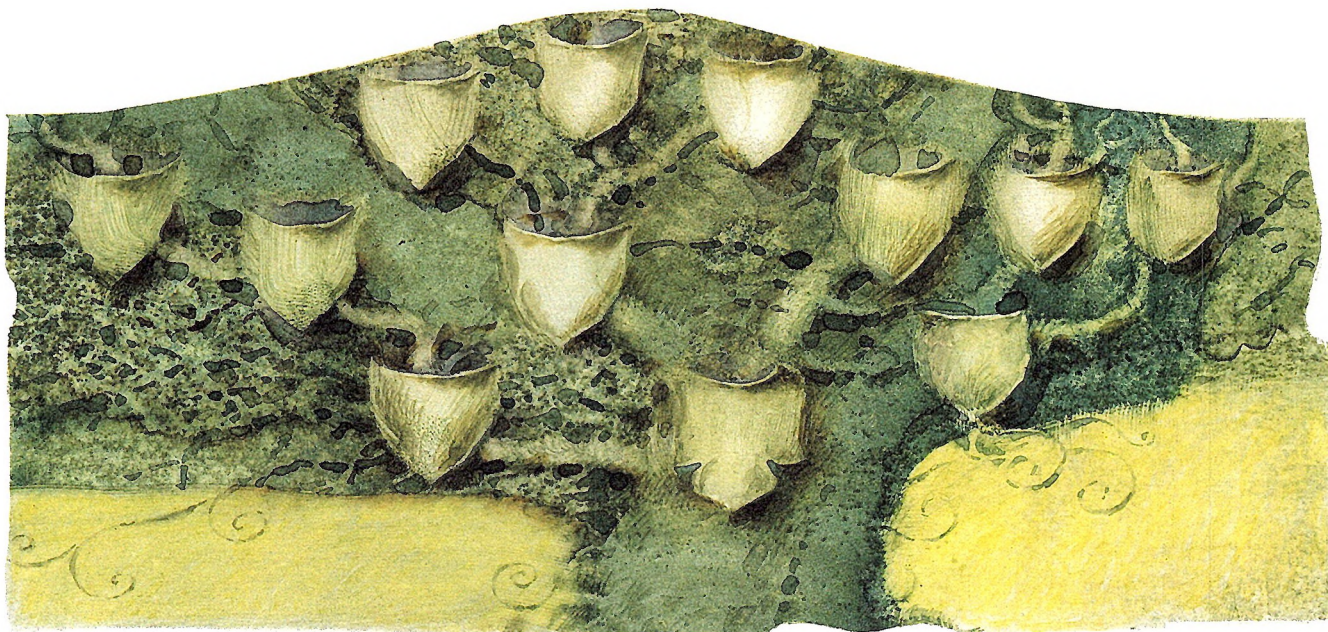
Чартарыйскія маглі прэтэндаваць нават на каралеўскі пасада. Гэткую прапанову атрымаў Адам Казімір Чартарыйскі. Але ён адмовіўся на карысць свайго стрыечнага брата Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Права на высокую пасаду Адаму давалі грунтоўная адукацыя, выдатныя палітычныя якасці і арганізатарскія здольнасці. Сам ён нарадзіўся ў Гданьску, за жонку меў багатую дачку паморскага ваяводы графа Яна Ежы Флемінга Ізабэлу Дароту. У яе гонар бацька назваў пабудаванае ля Ваўкавыска мястэчка Ізабэлін.

Пасля трэцяга падзелу Рэчы Паспалітай маёнткі Адама Казіміра апынуліся ў Аўстрыі. Ён з'яўляўся фельдмаршалам аўстрыйскага войска. Аднак трапіў у палон да князя Іосіфа Панятоўскага, стаў падданым Польшчы, яму даверылі пасаду маршала варшаўскага сейма. Калі пакінуў палітычную дзейнасць, жыў у Пулавах (цяпер Люблінскае ваяводства). Займаўся літаратурнай і тэатральнай крытыкай, палітычнай публіцыстыкай, пісаў камедыі. У 1817 годзе з'ехаў у Галіцыю, а Пулавы аддаў сыну Адаму.

Адам яшчэ ў дзяцінстве, якое праходзіла ў Воўчыне, марыў здзейсніць тры вялікія справы: напісаць багатырскую паэму, атрымаць перамогу ў вялікай бітве і ўратаваць Польшчу. І дабіўся свайго. За ім замацавалася слава вядомага дзяржаўнага і палітычнага дзеяча, бібліяфіла, асветніка. Стварыў Адам і свае літаратурныя творы, сярод якіх кнігі мемуараў «Бард польскі», «Мемуары князя Адама Чартарыйскага», «Жыццё Юльяна Урсына Нямцэвіча».

Як і іншыя Чартарыйскія, Адам вельмі любіў падарожнічаць, наведаў шмат замежных краін. Падтрымаў паўстанне Тадэвуша Касцюшкі. Пасля паразы ў якасці добраахвотнага палоннага разам з братам паехаў да Кацярыны II, каб вярнуць адабраныя ёю ўладанні. Наладзіў прыязныя адносіны з расійскім імператарам Аляксандрам I, стаў яго блізкім дарадцам.

Быў паслом Расіі ў Сардзініі. Меў план адраджэння Вялікага княства Літоўскага і Каралеўства Польскага ў іхніх ранейшых межах. З'яўляўся міністрам замежных спраў Расіі, членам Дзяржаўнага савета, сенатарам.

ЗМЕСТ

**Алелькавічы,
князі слўцкія
3**

**Астрожскія
7**

**З роду Гальшанскіх
11**

**Гаштольды
15**

**Хадкевічы
19**

**Храптовічы
23**

**Чартарыйскія
27**

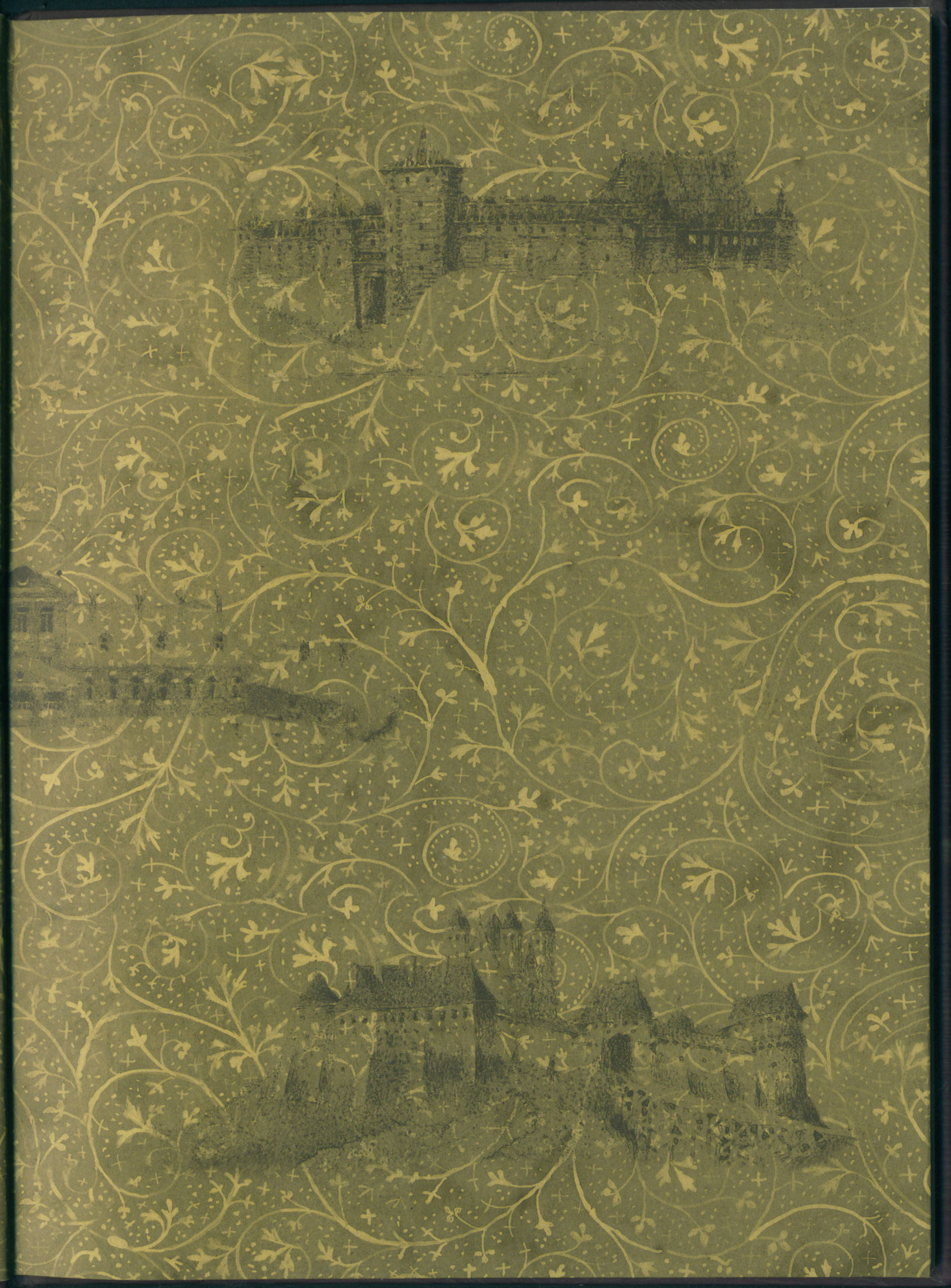

Літаратурна-мастацкае выданне
«Сем цудаў Беларусі»
Бутэвіч Анатоль Іванавіч
Славутыя родам сваім

Адказы за выпуск Г. П. Касцялецкая
Мастацкі рэдактар К. У. Хацяноўскі

Падпісана да друку 06.03.2006. Фармат 60х90 1/8. Папера афсетная.
Гарнітура школьная. Друк афсетны.
Ум.-друк. арк. 4,0. Улік.-выд. арк. 3,9. Тыраж 2000 экз. Заказ № 2063.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
 УП «Мінская фабрыка каляровага друку».
Ліцэнзіі: ЛВ 02330/0056953, ЛП 02330/0056853 ад 30.04.2004.
Рэспубліка Беларусь, 220024, Мінск, Каржанеўскага, 20.

7
Сем
цудай
Беларусі

СЕМ ЦУДАЎ БЕЛАРУСІ

ISBN 985-454-306-4

9 789854 543062